

MÜLHAK ZABİTİ KEMAL EFENDİ

Sıdika YAMAÇ

Çanakkale Muharebeleri içinde bulunduğu süre içerisinde görev aldığı muharebe mevziini en iyi aktaran zabitlerden birisi olan 14'üncü Tümen Mülhak Zabiti Kemal Efendi'nin yazmış olduğu mektuplar harpten 108 yıl sonra ortaya çıkmıştır. Seddülbahir Cephesi'nde Kerevizdere bölgesinde tümen tarassut mahallinde görev yapmış olan Kemal Efendi, ilk olarak Balkan Harbi olmak üzere sonrasında Çanakkale ve Suriye Cephelerinde bulunmuştur. Mektuplarını incelediğimizde safahatı süresince Çanakkale Cephesi'nden yazılmış mektupların oldukça fazla olması bu cepheye ayrı önem verdiğini kanıtlar niteliktedir. Balkan Harbi'nde bulunduğu esnada *"nâmûsuyla, şerefiyle, dîn ve î mânla düşmana göğsünü gererek şehid olan efrâda"* rastladığını ifade etmekle birlikte *"Balkanlar'da Hadımköy'de mezâlim altında inleyen şakakları çıkmış, gözleri çökmüş askerlerin insân iskeletine benzediğini, fakat Çanakkale denildiği zamân göğüslerdeki î mân hissinin kabarak taşıdığı, sinelerini cehennemî toplara, bombalara torpillere siper ettiği, parlak şanlı süngüleri önünde düşmanın alnını çelik kolları sâyesinde secdeye kapandırdığı kanlı, canlı î mânı metin bir kitle göz önüne getirilmiyor mu? Çanakkale nâmı huzûrun-da diz çökerim!"* sözleri ile de bu durumu pekiştirmiştir. Yine Çanakkale savunması için *"buradaki manzarayı tasvîr etmek için Rafael kadar ressam ve Mehmed Akif kadar kalemlî ve duygulu olmalı"* ifadelerini kullanmıştır. Okunduğunda anlaşılmaktadır ki aslında *"ressam, kalemlî ve duygulu"* olan tam olarak Kemal Efendi'nin kendisidir.

Kemal Efendi'nin aktardıkları arasında yer alan görev yaptığı toprak saray olarak ifade ettiği tarassut mahalli, rah-ı mestur, zeminlik, tümen yeraltı müzesi, düşman kaput siperi, herkül topları, kirpi tekmi hattu, tel örgüler, lağım faaliyetleri, harp coğrafyasının florası, Kerevizdere Türk tahkimatı, Domuzdere'deki tümen karargâhı, düşmanın telefon teçhizatı, esir sorgulama, düşmanın harekâtını bir mazgaldan seyrederken şehit olan 41'inci Alay

Komutanı Fuad Bey ve onun intikamını alan asker Hızır'ın kahramanlığı gibi şimdiye kadar çok fazla rastlamadığımız hususlar mektuplarını özel kılmaktadır. Aslında Kemal Bey'in özellikle babasına hürmeten yazdıkları *"Çanakkale nam çelik yurd"* olarak addettiği 1915'in Çanakkale'sinde Kerevizdere'nin belleğini oluşturmaktadır. Teknik çizimlerden, renkli eskizlerden, krokilerden, fotoğraflardan, üzerine kurutulmuş çiçekler yapıştırılmış ya da kesilmiş bir tutam saç eklenmiş ıstampalı mektupları, şimdiye kadar ortaya çıkmış harp mektupları içerisinde *"çok nadir"* özelliğini uzun süre koruyacak niteliktedir.

Ahmet Refik (ALTINAY) *"savaş edebiyatı bir milletin varlığını korumada gösterdiği titizliğin, gayret ve kahramanlığın doğal ölçüsüdür"* demiştir. Bu bağlamda Kemal Efendi'nin mektupları ve muhtevası, Çanakkale harp edebiyatı nazarında da önemli öğeler içermektedir. Muharip olmadığı hâlde içinde yaşadığı harp manzarasının bir tezahürü olarak *"hepimiz burada ölelim, cesedlerimiz kal'a olsun; yine düşmanı toprağımıza sokmayalım. Allah'ını seven hücum etsin!"* gibi vurgular yaparak vatani ve onun bağımsızlığı uğrunda harekete teşne olduğunu bildirmektedir. Kahramanlık ölçeğinde değerlendirdiğimizde özellikle isimleri verilerek şehadetleri ya da kahramanlıkları anlatılan subayların vurgulanması Çanakkale özelinde ciddi önemde yeni bir kahramanlık silsilesi yaratacak mahiyettedir.

14'üncü Tümen Mülhak Zabiti Kemal Efendi, Birinci Dünya Harbi patlak verince birçok ihtiyat zabiti namzedi gibi orduya katılarak vatan hizmetine koşan subaylardan birisidir. 22 Ekim 1915 tarihli mektubunda geçen *"ben zâbit nâmzediyim dedim! Kendimi takdîm ettiğim cümle On dördüncü Fırka mülhaklarından nöbetçi zâbiti Kemal diyordum"* ifadeleri bunu açıkça ortaya koymaktadır. Mektupların muhtevasına bakıldığında Kemal Efendi'nin rütbelere, top bataryalarının ve zabitlerinin çalışma usulleri ve teamülleri; gerek harp terminolojisine hakim değerlendirmeler yapması, gerekse hem Türklerin kullandığı *tunç bomba topu* hem de özellikle Fransızların kullandığı *kara torpili* konusundaki hakimiyeti ve bu muharebe araçlarının detaylı teknik çizimleri; Fransız bir binbaşının üzerinden alınmış madalyanın ve askerlerin renkli figür eskizleri; Lüb-

nan/Baalbek'te yer alan *Ba'de's-şems Harabeleri* ve *Halep Kalesi* ile ilgili müzecilik ve imar faaliyetleri hakkında yaptığı değerlendirmeler; askerî mimarlık ve sanat tarihi alanındaki tasvirleri -İhtiyat zabıt namzetlerinin çoğunun piyade sınıfından olduğu bilinmekle beraber- onun *sunûf-u mu'âvine ve fennîye* alt sınıfından yetişmiş bir *mütefennin zâbit* olduğunu düşündürmektedir.

10 Aralık 1915'te "*Sebeb-i Hayâtım*" diye başlayarak babasına yazdığı mektubunda, Çanakkale Cephesi ağırlıklı olmak üzere Suriye Cephesinde bulunduğu süre zarfında yazdığı mektuplar için "*öyle ümîd ediyorum ki sahne-i harbe dâ'ir benim kadar hakîki ve benim kadar mufasssal mektûb yazmak şerefine kimse nâ'il olamamıştır. Ben doğrudan doğruya gördüğüm merdliği içinde bulunduğum bahâdırılığı dilimin dönebildiği kadar îzâha çalıştım. Emîn olunuz ki bu sâha-yı mahşerde kahramânlığın 'aksi hâlâta tesâdüf etmiş ola idim, bî-pervâ yazar ve lânetler savururdum. Her zerresi takdîse, ihtirâma şâyân olan Türklük istikbâlinin şâhidi ve meydân imtihânı olan bu meydân ceddin hakkında küçük bir ta'rîz en büyük denâ'ete tabî'atı sevk ettirmek demektir. Siperde bir kahramânı silâhına dayanmış olduğu vaz'iyette görmek bütün Türk târîhini tezyîn eden icrâ-yı menâkıbını tahattur ettirir*" ifadelerini kullanmıştır.

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı'na bağlı Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi arşivi envanterinde bulunan mektupların tarihleri dikkate alındığında yaklaşık 85 tanesi, Çanakkale Muharebeleri süresi içerisinde kaleme alınmıştır. 1915 yılı içerisinde yazdığı mektupların aylara göre dağılımı Temmuz'da üç, Ağustos'ta bir adet olmak üzere sayıları özellikle Eylül, Ekim, Kasım ve Aralık ayında artmıştır. Ocak ayına ait beş mektup olmak üzere 1916 yılında yazılmış 59 adet mektup bulunmaktadır. Yine 1917 yılına ait az sayıda mektubu bulunmakla birlikte terekesinde tarihsiz mektuplar da mevcuttur.

Verdiği bilgilerden hareketle *Hacı Bekir Mahallesinden Mehmed Bey* oğlu Zabıt Vekili Kemal Efendi'nin 306 [1890/1891] doğumlu olduğunu öğrenmekteyiz. 1 Ocak 1916 tarihli mektubunda

"*Cerrâh Mehmed Efendi mahdûmu Kemal'im*" ifadesinde babasının ismine yine yer vermiştir. Bununla birlikte özellikle 1916 yılının Mayıs ayından itibaren babasına atfen mektup sonlarında kendisi için "*Cerrahzâde*" mahlasını kullanmaya başlamıştır. Kemal Efendi'nin lakaplarından anlaşıldığı üzere, mektupların çoğunu babasına ithafen yazmıştır. "*Ye-gâne medâr-ı istinâdım*" veya "*ruhum kadar canıma müdâhil babacığım*" diyerek başladığı mektuplara o kadar kıymet vermektedir ki mektupların çoğunda geç gelmelerinden, az yazılmalarından -özellikle 1916 yılı- müteessir olduğunu bildirmektedir. Çanakkale'de iken "*Her gün senin nâmına olarak sırf o uğurda beş fişeği sarf edeceğimi de ta'ahhüd ederim. Şu hâlde demek oluyor ki fi'len muhârebeye bî-hakkın iştirâk etmiş oluyorsun*" ifadelerini kullanmaktadır. Buna karşılık annesine defaatle 15 mektup yazdığı hâlde annesinin kendisine yazmaması nedeniyle üzgün olduğunu belirtmiştir. "*Anne ne kadar hâ'inmişsin! Görüyorsun ki hayât her gün hemân tehlikelerine ma'rûz kalıyor ve bir tek erkek oğlun da bu tehlike içinde her dakîka için yuvarlanıyor. Nasıl oluyor da dalmış olduğun mesâ'il-i dünyanın bir kısmından koparılması lâzım gelen ufak bir zaman oğluna tahsîs edemiyor ve bir mektûbunla ruhunu okşayamıyorsun? Anne; her şey geçer...harbde cehennem saçan ateş altında bulunan bir evlâdın neredeyse burada geçirdiği gün kadar mektûbu gelir de nasıl cevâbsız bırakılır?*" diyerek annesine olan kırınglılığından sürekli dem vurmıştır.

Kemal Efendi'nin henüz askerî safahatı ve ailesi hakkında yeterli bilgi bulunmamakla birlikte mektuplarında geçen aile efradı olduğunu değerlendirdiğimiz Hüseyin, Salih Zeki, Ahmed Salih Bey, Huriye, Ruhiye isimli kişiler için de sitemkâr ifadeler seçerek, çok nüktedân bir dil kullanmıştır. "*Kardeşim Huriye*" hitabıyla başladığı mektubunda Huriye Hanım'a "*Hakîkatsizliğinin derecesi oldukça defter-i hâtırâtı tezyîn edebilecek mâhîyettedir*" şeklinde serzenişte bulunmuştur. İstanbul'daki yakınlarından, yine mektuplarında ısrarla yinelemesine rağmen hiç yazmadıkları ya da az mektup yazdıkları için aile üyelerinden olduklarını düşündüğümüz Selma ve Kadriye için "*yarı buçuk Selma, kepaze kayığı Kadriye*"; Ahmed Salih ve Zeki Bey için "*buçuk müslimân ve yarı buçuk müslimân*" gibi ifadeler

kullanmaktan da çekinmemiştir. “*Ve kederli ezmânımı küçücük yavrum Tarık’ın resmiyle iştirâk sûretiyle geçiştirmekte olduğum hâlde*” dediği Ruhiye/Rukiye Hanım’ın küçük oğlu “Tarık Zafer” ise mektuplarda en çok özlenen kişi olarak yerini almıştır.

Geri hizmette görev yapan Kemal Efendi, yüksek idrak yeteneği ve sezgisi ile görev mıntıkası dahilinde Kerevizdere’de yaşanan muharebelerin safhalarını mektuplarına dökerek, aktarmıştır. Türk ordusu bu mıntıkada, amacı Kerevizdere’nin yüksek kesimlerindeki Türk siperlerinin büyük bir bölümünü ele geçirmek, böylece vadinin alt kısımlarının savunmasını kendiliğinden saf dışı bırakmak ve derenin sol tarafında ilerlemeyi sağlamak olan Fransızlarla muharebe etmiştir. Kerevizdere vadisindeki Türk siperleri, 23 Temmuz 1915 tarihi itibarıyla 14’üncü Tümen tarafından savunulmaktaydı. Tümenin sorumluluk cephesi Kerevizdere’nin denizle buluştuğu noktadan başlayarak Asımefendi Sırtı hizasına kadar olan kısımdı. Karşılarında ise Fransız Doğu Seferi Kolordusu bulunmaktaydı.

Kemal Efendi mektuplarında Tümen Komutanı Erkân-ı Harb Yarbey Kâzım Bey’in “Karabekir” mahlasıyla meşhur olduğunu ve “*tarihimizde epeyi sahîfeler işgâlini bâdî olan Karabekir ahfâdından imiş*” dediği 14’üncü Tümen Komutanı Yarbey Kâzım (KARABEKİR) için de övgü dolu sözler sarf etmiştir. “*Kendileri gâyet halûk bir zât olmakla dînine olan merbûtiyet fevka’l-âdedir. Başlıca mevki’ne büyük bir semere teşkîl ettiği ümidindeyim.*” “*Ordu da Cereyân*” başlıklı 4 Ocak 1916 tarihli mektubunda “*o büyük Kâzım Bey’in infikâkı her ümidi baltaladı. Her kalbi zedeledi*” diyerek ondan ayrılmanın verdiği hüznü özellikle vurgulamıştır. Başka bir mektubunda “*vatan can evimize saldıran cânavarı yurdumuzdan kovmaklığı bize emrediyor*” sözleri ile içinde taşıdığı duyguları tüm açıklığı ile yazan Kemal Efendi’nin son derece iyi yetişmiş, vasıflı ve millî duyguları çok yüksek bir zabıt olduğunu 11 Temmuz 1915’te Cenup Grubu 14’üncü Tümen Tarassut Mevkiinden babasına yazdığı şu mektubu ile açık bir şekilde anlıyoruz: “*Muhterem Babacığım; Vatanın küçüklükten beri büyümeğliğimize olan nâfi’ gıdâmızı te’mîne kadri uludur değil mi? O değil mi ki bizi şimdiye kadar mümkün mertebe*

refâh hâl ile yaşatmış, şimdiden sonra da yaşatmak için. Evet, buna cihân zahebdir. Her günkü menâkıb insânları emîn olunuz ki hayretlere sevk eder. Bugün gördüğüm hâtırâtı yazmak istedim. Kâğıtların almayacağını te’mîn ederim. Yine kalb durmaz; bilmem ki dâ’imâ her gün hattâ her dakîka sana mektûb yazmak istiyorum.”

Kemal Efendi tümen tarassut mahallinin tüm ayrıntılarını ve yine tümen cephesinde düşmandan ganimet olarak alınan silah ve teçhizatlar ile bir yeraltı müzesi tesis edildiğini 1 Eylül 331 [14 Eylül 1915] tarihinde Tümen Tarassudu Cenup Grubu mıntikasıdan yazdığı mektubunda şu şekilde anlatmıştır:

“*...Evvelâ fırka tarassudu denildiği zamân akla gelmelidir ki, bu mevki’ olsa olsa alçak damlı yeraltında toprak sarâydan ‘ibârettir. İşte bizim mevki’imiz de yeraltında toprak bir sarâydan ‘ibâret. Bunun bıraktığı hâtıra o kadar tatlıdır ki şimdiden insân hayât-ı güzêrânını sana tasdîr ediyor. Ben bu gece bu sarâyın nöbetçisiyim. Bu sarây bu gece emr ve idâre husûsunda bana bakıyor. Ben de sarâyın teşkîlâtından bahsetmekle tâbî’ büyük bir zevk duyacağım. Çamlık ta ‘bîr edilen bir mahall vardır ki bunun saği gerisinde kolordumuz bulunuyor. Buradan geniş bir râh-ı mestûra girilir. İnsân o noktaya geldi mi artık her adımı bir boş kovana her nazarı havâda uçuşan şarapnellere ma’rûz kalıyor. Evvelâ bunu görenler hayretlere dalar. Kalbi şiddetle çarpar. Nereye gidiyorum diye kendi kendine su’âl sormaktan men’-i nefis edemez. Fakat zamân geçtikçe göğsündeki hiss-i imân kabarır. Yüzünde ‘alâ’im-i meserret parıldar. İltihâk ettiği ordu veyâ edeceği grup muzaffer bir ordu! Her sâniyesi binlerce şanlı menâkible mâlî bu râh-ı mestûr ya ‘ni toprak iki metre ‘umkunda ve iki metre ‘arzında kazılmış uzun bir yol. Bu yol düz bir tûle mâlik olmayıp zigzag ta ‘bîri vechle dolambaçlı bir yoldur. Her hâlde iki sa’âti mütecâviz top ve mermî ateşi altında yüründükten sonra sağda bir levhaya tesâdüf edilir. Şurasını söyleyeyim ki buradaki intizâmı görenler akl-ı beşerin hâricinde bir hârikaya müsâdif olmuşlar gibi hayrette kalırlar. Bu ne müdhiş intizâm! Levha şu; On Dördüncü Fırka Tarassuduna gider. Burada râh-ı mestûr daralır. On dakîka kadar bir dağın içinden yürüdükten sonra sol kolda yine ‘aynı hattla yazıl-*

muş diğer bir levha nazara çarpar. O da şu; 14'üncü Fırka Müzesi, evet bir müze. Müzeden bahsedeyim. Müze (5 metre 'umkunda kazılmış bir oda; içeri girildiği zamân bir düşman mitralyözünü ve düşman topu, bir İngiliz tüfeği ve bir Fransız tüfeği fişeklerle berâber gaddar tangoların isti'mâl ettiği bombalar tenvîr mehtâblarına 'â'id ipekler, 38'den i'tibâren yedi buçukluğa kadar muhtelif obüs dâne şarapnel kovanları, el bombaları, telemetre, yüzü mütecâviz muhtelif tapalar ve'l-hâsıl gâyet zengin ve kemâl-i hayretle temâşâsı bir iki sa'ât bir insânı oyalayıcı düşman eslihasından mürekkeb. Ne hoş değil mi?..."

Fransızların kullandığı Duchene-Dumezil sistemi ile yapılan ve crapouillat (küçük kurbağa) olarak andıkları 58 milimetrelik siper havanı mermilerine Türk askerleri "Kara Kedi" diyorlardı. Kara torpili, hava basınçlı bir mancınıkla fırlatıldığı için fırlatılma anında ses çıkarmadığından fırlatılma anında tespiti imkansızdır. Kara torpilinin pervanesi dönerken ısığa benzer bir ses çıkarmaktadır. Ancak havadayken bu ses sayesinde tespit edilebilmektedir. Bu havanlar; attıkları büyük mermiler, çıkardıkları ses ve yaptıkları tahribat ile maddî ve manevî bakımdan oldukça korkunç bir etki yapmıştır. Kara torpiline dair Kemal Efendi'nin 14'üncü Tümen tarrasudundan 9 Eylül 331(22 Eylül 1915) tarihinde yazdığı mektup ise şöyledir;

"Akdemce bir resmini yaparak göndermiş olduğum kara torpilini Fransız hükûmetinin hârika olarak vücûda getirip zafer tutmuş olduğu bir nev' cehennemî imiş. Fransızlar sırf bunu Almanlar için vücûda getirmişler ise de a'zamî olarak 600 metre kadar bir mesâfeyi kat' edebildiklerinden ve kanâdları dolayısıyla rüzgâra da tâbî' olmadığı cihetle rüzgârlı bir zamânda isti'mâl edilemediklerinden ve isti'mâlî hâlinde mukâvemet havâyâ tâbî' olup rüzgâr kendileri cihetine ise siperlerine veyâ mevzi'lerine düşeceğinden Çanakkale'de isti'mâl ve bu sûretle kendilerince kâhîr gördükleri bu kuvvetleriyle bizi yıldırmaya karar vermişler. Tarz-ı şeklini akdemce bildirmiştim. Bir küçük şeklini de şimdi yapayım.

Bu müteferrik sûrette kanâd sapı kısa oldu. Kenârları da 'acele yaptığımdan gayr-i muntazam bunun te'siri o kadar müdhiş ki hafr edilmemiş tat-

lik bir toprağa üç metre nüfûz ederek su çıkartıyor ve hafr edilmiş de bi'l-âhire siper hâline ifrâğ olmuş toprağa tesâdüfünde ettiği tahrîbâtın derecesini ta'rîf mutlak göz ile görölmeğe vâ-beste. Bunlar 'aynı sistemde değil. 30 kilodan küçükler ibtidâr ediyor. Büyükler ise 70'ten başlıyor. Barutları çamur hâline getirilmiş kına rengindedir. Tunç boru gibi top vâsıtasıyla endâht ediliyor. Sapı tunç topun ağzına sokulduğu gibi barut hakkı da fazla sıklete göre ateşlenip obüsler gibi büyük mihrak resmederek iniyor. Kanâdlar inmesine yardım etmektedir. Ekser zamân bir takla atıyor ki bu zamânda patlayacağı hemân anlaşılıyor. İğnenin üzerine tamâmen ufki olarak düşmediği zamân kurtulundu demektir. Bu kadar mü'essir bir âlet olduğu hâlde kendinden beklenen tahrîbâtı yapamadı dersem yalan söylemem. Çünkü icâbâtandır."

Kemal Efendi 1 Temmuz 1915'te Çanakkale Cephesi'nden ailesine yazdığı ilk mektubunda sağlık durumundan dolayı geri hizmette görevlendirildiğini bildirmiştir. Bir süre sonra 5 Eylül 1915'te tümen komutanının kendisinin tümenin kadrosuna ilhak edilmesini talep ettiğini ancak tümende kadro müsait olmadığı için 42'i Alay, 11'inci Bölüğe kaydının yapılarak tümenin mülhakı olarak istihdamına karar verildiğini bildirmektedir. Geceleri komutanı ile ileri hatlarda teftiş yaptığını ve bu teftişin uzun saatler sürdüğünü, rah-ı mesturların tesviyesi ve ateş hatlarının tanzimiyle uğraştığını anlatan Kemal Efendi, 24 Eylül 1915'te Necm-i Osmanî nişanı aldığını, Harp Liyakat Madalyası'na inha edildiğini ve zabıtlığının yazıldığını bildirir.

Fransızlar Homeros'un yaşadığı topraklara çıkarak yeni bir İlyada yazmak, yeni bir Hektor, Ajax, Enée ya da Achille olmak istediler; lakin bir yabancı olarak Çanakkale'ye gelen Fransız Savaş Muhabiri Gabriel Domergue "ne büyük hayal kırıklığı! Hâlâ ayaktalar, yıkılmadılar!" diyerek "Türklerin asil ve kahraman bir millet olduğunu" son satırlarında dile getirecektir. General d'Amade yönetiminde Gelibolu'ya ayak basan Doğu Sefer Kolordusu, Fransa'nın depo kıtalarından gelen çoğu acemi piyadeleri hiç savaş görmemiş hatta uygun bir eğitim dahi almamışlardı. Büyük bir coşku ile yola çıkarken millî marşları Marseillaise söyleyen

Fransız Sefer Ordusu Kerevizdere’de Türk’ün çelik göğsü önünde erimiştir. Yine o trajik Kerevizdere yatağında, Zuav askerlerinin deyimi ile *Orient Express* adını verdikleri Asya Yakası’ndan atılan Türk topları marifetiyle cehennemi yaşamışlardır.

Cephede 1915’in Aralık ayına gelindiğinde Anafartalar’dan gönen bir kısım askerin çantalarının İngilizlere ait en küçük ayrıntıya kadar teçhizat ve tellerle dolu olduğunu ve bu çantaların adeta “bin bir çeşit mağazası”nın temsilleri olduğunu yazmıştır. Son mektuplarından birisi olan 28 Aralık 1915 tarihli mektubunda “*Anafartalar’da düşman çadırında yemekler ihzâr edilmiş ve ekmekler çatala batırılmış olduğu hâlde mevki’lerini terk etmiştir. Türk’ün kahhâr bazusu altında ezildiğinin şahidi harekâtıdır*” diyerek düşmanın Anafartalar’ı terk ettiğini bildirmiştir.

Ocak 1916’da alay karargâhına geçtiğini “*Kalbim pek mahzûn vicdânım pek âsûde çünkü alâya ilhâkım için te’mîn-i muvâfakat edebildim. Evet, öteden beri büyük bir hâhişle vicdânen ârzû etmiş olduğum hayâta biraz geç olarak kavuşabildim demektir. Askerlikte alây esâs bir ocaktır. Alâyda bulunan bir zâbitin milleti nazarında kıymeti pek ‘âlî ve pek yüksektir*” sözleriyle bildirmektedir. Bunun yanı sıra 4 Ocak 1916 tarihinde Mısır seferine iştirak etmek için kolorduya emir gelmesi üzerine kara yoluyla İstanbul’a hareket edeceklerini babasına haber vermektedir. Çanakkale safahatı ile ilgili son mektup, 10 Ocak 1916 tarihinde 14’üncü Tümen İdare Reisi Vekili Hilmi Talat Bey tarafından Seddülbahir’den Kemal Efendi’nin babasına yazılmıştır. Ahlak ve terbiyesiyle ne kadar iftihar ettiğini ve burada ne kadar çok sevildiğini, düşmanın cepheyi terk etmesi nedeniyle tümenin Dersaadet’e hareket edeceğini bildirmiştir.

Kemal Efendi Çanakkale Cephesi sonrasındaki ilk mektubunu 9 Nisan 1916’da Adana /Pozantı’dan yine babasına yazmıştır. Devamında gelen mektuplar, Lübnan/Baalbek, Suriye ve Şam’ı işaret etmektedir. 9 Eylül 1916 da Şam da ayağındaki iltihaplı hastalıktan muzdarip olmuş ve iki ameliyat geçirdiğini bildirmiştir. Yine *Şam Bâb-ı Toma Vatan Hastahânesi*’nden yazdığı mektuplarında kendisini Çanakkale’den tanıdığı bir doktorun ameliyat et-

tiğini bildirmiştir ve 1 Kasım 1916’da hastaneden taburcu olmuştur. 4 Ocak 1917’de Kemal Efendi’yi “*Sekizinci Kolordu Ahz-ı Asker Hey’eti Mülhaki ve Mevki’ Kumândânlığı Yâveri Suriye Vilâyeti Dinç ve Gürbüzler Dernekleri Rehber ve Mu’allimi Cer-râhzâde Halil Kemal*” olarak ve sonraki süreçte de “*Osmanlı İhtiyât Zâbitleri Hey’eti*” ile ilişkili görmekteyiz.

Kaynakça

- Akkoyunlu, Pınar Feyzioğlu. *İnsan ve Asker Kazım Karabekir*. Ed. Raşit Çavaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- Alkama, Dilber. *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Askerinin Siper Hayatı*. İstanbul: Cinius Yayınları, 2019.
- Beşikçi, Mehmet. “İhtiyat Zâbiti”nden “Yedek Subay”a: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Zorunlu Askerlik Kategorisi Olarak Yedek Subaylık ve Yedek Subaylar, 1891-1930”. Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar. 2011, Sayı:13.
- Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi Arşivi.
- Diriker, Ahmet. *42. Alay Gelibolu 1915*. İstanbul: Scala Yayınları, 2016.
- Domergue, Gabriel. *Bir Savaş Muhabirinin Kaleminden Çanakkale Yolunda Balkanlar’dan Çanakkale’ye Osmanlı’nın Dramatik Günleri*. İstanbul: Babıali Kültür Yayınları, 2007.
- <https://canakkalemuharebeleri1915.com/makale-ler/87-saban-murat-armutak/477-siperde-karakedi-miyavlar> Erişim: (Erişim Tarihi: 28.08.2022)
- <https://www.kazimkarabekirvakfi.org.tr/muze.htm> (Erişim Tarihi: 27.08.2022)
- Messinger, Garry S. *British Propaganda and the State In the First World War*. Manchester and New York: Manchester University Press, 1992.
- Miquel, Pierre. *Çanakkale Çocukları*. Çev. Nuriye Yiğitler, İstanbul: Literatür Yayınları, 2006.
- Roux, Charles F. *Çanakkale’de Ne Oldu? Bir Fransız Subayı’nın Günlüğünden Çanakkale Savaşları’nın Perde Arkası*. Haz. Burhan Sayılır. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2007.
- Yamaç, Sıdika. “Kerevizdere’nin Müşâhidi 14’üncü Tümen Mülhak Zabiti Kemal Efendi’nin Mektupları: Çanakkale Nâmı Huzûrunda Diz Çökerim!”. Anafarta Dergisi. 2022, Sayı 16;58-68.

Atıf

- Yamaç, Sıdika. “Mülhak Zabiti Kemal Efendi”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, İstanbul: Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), 2023.
- Sıdika Yamaç, “Mülhak Zabiti Kemal Efendi”, Çanakkale Savaşları Ansiklopedisi, Ed. Murat Karataş, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yayını (ISBN: 978-605-80897-7-8), İstanbul 2023.